

ALTAY YAZITLARINDAN BAR-BURGAZI II (A 21) YAZITI

Nurdin USEEV*

Özet

Makalede Köktürk harfli Altay yazıtlarından Bar-Burgazi II (A 21) yazıtı ele alınarak üzerinde okuma ve anlamlandırma denemesi yapılmıştır. Daha önce **tutuk** şeklinde okunup unvan olarak değerlendirilen yazıt üzerinde epigrafik belgeleme yaptığımızda 6 harften oluşan yazıtın bir harfinin yanlış okunduğu, bir harfin ise hiç okunmadığı tespit edilmiştir. Örneğin, daha önce yazıt üzerinde çalışma yapan bilim adamları tarafından **o**, **u** seslerini karşılayan ve bildiren **>** harfi olarak değerlendirilen işaretin bizim epigrafik belgelememiz neticesinde **⊗** / **M** olduğu ortaya konulmuştur. **×⊗⊗h>h** şeklindeki söz konusu yazıt tarafımızdan ‘tut(tu)m k(e)d’ olarak okunmuş ve ‘(Ben devleti) sağlam (sıkı) tuttum’ diye tercüme edilmiştir. Önerdiğimiz bu okuyuşa ve anlamlandırmaya göre bu yazıtı yazan kişi bir boyun beyidir. Yazıtında da devletini iyi, sağlam yönettiğini belirtmiştir.

Anahtar Kelimeler: Köktürk harfli yazıtlar, Altay yazıtları, Eski Türkler, epitafi, tut-, Bar-Burgazi III yazıtı.

OLD TURKIC INSCRIPTION BAR-BURGAZI II (A 21) ON ALTAY INSCRIPTIONS

Abstract

In this article have been conducted reading and interpreting experiments on the Bar-Burgazi inscription (A 21) on Altay inscriptions. This inscription was previously read as tutuk and perceived as title. When we do epigraphic documentation emerged that one mark of the inscription which consisting of six marks incorrectly interpreted and another one mark did not read at all. For example, the mark **>** described by scientists who work earlier on it inscription as the mark notifying sounds **o**, **u**. But as a result of our epigraphic documentation was certain that this mark is the mark **⊗** which reflects sound **m**. The Bar-Burgazi inscription in the form **×⊗⊗h>h** has been read as ‘tut(tu)m k(e)d’ and has been translated by us as ‘(I kept) state intact (tight)’. According to this reading and meaning that we suggest the person who wrote this inscription was the governor of tribe.

Keywords: Old Turkic inscriptions, Altay inscriptions, Old Turks, epitaph, tut-, Bar-Burgazi II inscription.

Ø. Giriş:

Köktürk harfli yazıtlar, bu bağlamda da Yenisey yazıtları Türklerin kendi icat ettikleri yazıyla kendilerinin yazmış olduğu en eski metinler olarak Eski Türkler hakkında bilgi edinebileceğimiz önemli kaynaklardır. Dolayısıyla bu yazıtlar birçok bilim dalında incelenmelidir. Ancak söz konusu yazıtlar hakkında çeşitli bilim dallarında araştırma yapmadan önce yazıt metinlerinin doğru bir şekilde ortaya koyulması gerekmektedir. Ele aldığımız bu

* Yrd. Doç. Dr.; Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türkoloji Bölümü, nuruseev@gmail.com.

makalede Köktürk harfli Altay yazıtlarından Bar-Burgazı II (A 21) yazıtı üzerinde yeni okuma ve anlamlandırma önerisi ileri sürülmeye çalışılmıştır.

1. Yazıt Hakkında Genel Bilgiler:

Taş anıt üzerindeki Bar-Burgazı II yazıtı, Koş-Agaç bölgesinde Koş-Agaç köyünden 35-36 km güneydoğuda yer alan Bar-Burgazı nehrinin sol kıyısında, Kızıl-Kabak (Tıbıkovalar vd. Ak-Kobu) arazisinde Bar-Burgazı I yazıtından 200 m güneyde yer almaktadır. Yazıt ve üzerindeki damgaya 1979 yılında V. D. Kubarev değinmiştir. Ancak yazıt V. A. Koçeev tarafından 1980 yılında tespit edilmiştir. Yazıt hâlihazırda dikildiği yerdedir.

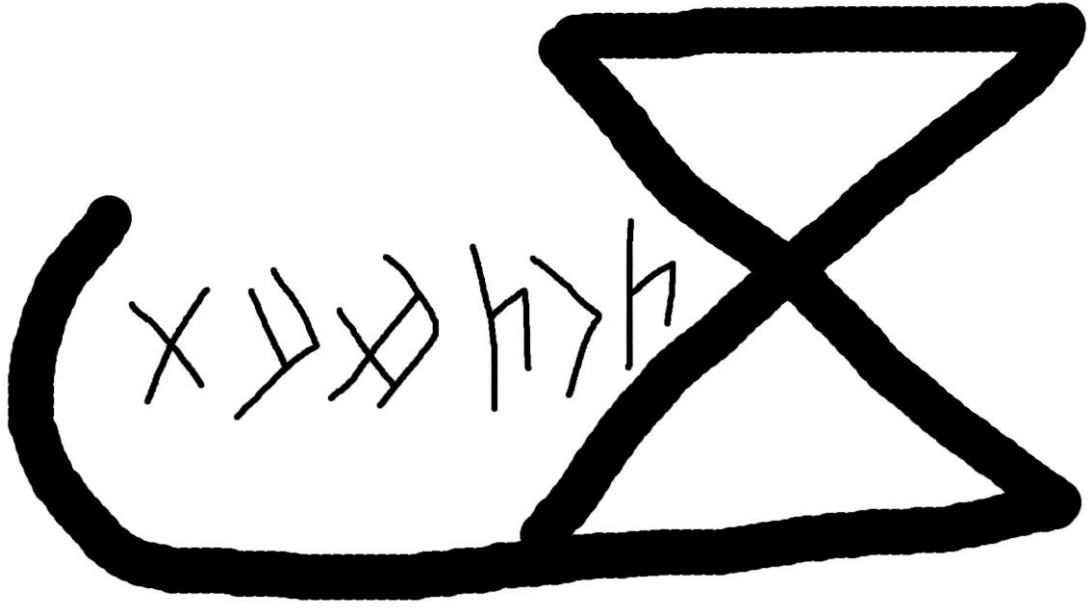
Foto 1: Yazıtın genel görüntüsü

a) Yazıtın Fiziki Durumu ve Paleografisi:

Yazıt, yüksekliği 1,40 m olan taş anıtın geniş yüzündeki uzunluğu 16 cm, genişliği 7 cm olan damganın içine yazılmış 6 karakterden oluşmaktadır.

Foto 2: Yazıt ve damgaya ait bir görüntü

Çizim 1: Yazıtın çizimi

Foto 3: Yazıtın ayrıntılı görüntüsü

b) Yazıtın Yeri / Koordinatı:

Koş-Agaç bölgesi, Koş-Agaç köyünden 35-36 *km* güneydoğuda yer alan Bar-Burgazı nehrinin sol kıyısında, Kızıl-Kabak (Tıbıkova *vd.* göre Ak-Kobu) arazisindedir.

Uydu: 8

Enlem: N 49°50.217'

Boylam: E 89°12.423'

Yükseklik: 2,07 *km*

Fix: 3D, HDOP 2.4

2. Yazıt Üzerinde Yapılan Çalışmalar ve Okuma Denemeleri:

Yazıt üzerinde Kızlasov ve Tıbıkova *vd.* okuma ve anlamlandırma çalışması yapmıştır (Kızlasov, 2002: 45-48; Tıbıkova, Nevskaya ve Erdal, 2012: 111-112).

a) İ. L. Kızlasov'un Okuyuşu:**aa) Transliterasyon:**

t²u(o)t²u(o)k

ab) Okuyuş:

tutuq

ac) Yazıtın Türkiye Türkçesine Aktarım:

(Onun er adı) Tutuk.

b) Tıbıkova, Nevskaya ile Erdal'ın Okuyuşu:**ba) Transliterasyon:**

t² U/k² t² U r¹/k²/k

bb) Okuyuş ve Türkiye Türkçesine Aktarım:

İ. L. Kızlasov'un okuyuşu ve tercümesine katılmışlardır. Ancak bazı harflerin okunmasında zorluklar yaşandığını belirterek yazıtın farklı şekilde okunabileceğini de dile getirmişlerdir.

3. Yazıt Üzerinde Yeniden Okuma ve Anlamlandırma Denemesi:

a) Yazıtın Köktürk Harfli Metni:

×᳚᳚h>h

b) Yazıtın Transliterasyonu:

d² k² m t² o/u t²

c) Yazıtın Okunuşu:

tut(tu)m k(e)d

d) Yazıtın Türkiye Türkçesine Aktarımı:

(Ben devleti) tuttum sağlam (sıkı).

e) Yazıtın Söz Varlığı ve Yorumlar:

᳚h>h - **tut(tu)m (tuttum, devleti yönettim):**

İ. L. Kızlasov bu harfler kümesini **t²u(o)t²u(o)k** şeklinde okumuştur. Yani ilk üç karakter doğru tespit edilmiştir (Kızlasov, 2002: 45-48). Tıbıkova *vd.* de adı geçen bilim adamını takip etmişlerdir. Ancak yazıtı yerinde inceleyerek epigrafik belgelemesini yaptığımızda İ. L. Kızlasov ile Tıbıkova *vd.* tarafından **u** sesini gösteren > harfi olarak ele alınan dördüncü harfin **m** sesini bildiren ᳚ karakteri olduğuna emin olduk. Dolayısıyla bu harfler kümesi **tut(tu)m** diye okunabilir. Ortaya çıkan bu kelimenin kökü kendi başına kullanıldığı zaman *tutmak*, **el**, **yer sub** kelimeleri ile birlikte *devleti yönetmek* anlamına gelen **tut-** fiilidir (User, 2009: 534; Useev, 2011: 124, 128). Örneğin, Yenisey yazıtlarında geçen ‘tagdaki kara adığıg eligin **tuttum** (*Dağdaki kara ayıları elle yakaladım*) (E 68, 20)’ cümlesinde *tutmak*, *yakalamak* anlamında iken, ‘kırk yıl el tuttum, bodun başladım, taş yağık yağıladım (*Kırk sene devleti yönettim, halkı idare ettim, dış düşmanlarla savaştım*) (E 45, 3-4)’ cümlesinde **el** kelimesi ile birlikte *devleti yönetmek* anlamına gelmektedir. **-tu** eki de geçmiş zaman eki, **-m** I. teklik şahıs ekidir.

×᳚ - **k(e)d (sağlam, sıkı):**

᳚ harfi İ. L. Kızlasov ve Tıbıkova *vd.* tarafından da tespit edilmiştir. Ancak bundan sonraki işaret hiç ele alınmamıştır. Yazıt üzerinde yaptığımız epigrafik belgeleme sırasında söz konusu işaretin ünlülerle geçen **d** sesini karşılayan × harfi olduğunu fark ettik. ×᳚ harfler kümesini de **ked** şeklinde okuyabiliriz. **ked** sözcüğü Eski Türkçede *sağlam*, *pek* anlamına gelmektedir (Nadelyayev *vd.*, 1969: 292). Ayrıca **ked** Eski Uygurcada *pek*, *üstün* anlamına gelen ve ifadeye kuvvetlendirme katan bir edattır. Söz konusu kelime kendisinden önce gelen

sözcüğün manasını kuvvetlendirir. Örneğin, ‘nom nomlamakta uz teriñ yörügü tüketmekte **ked** boltılar (*Vaaz vermekte usta, derin izahı bitirmekte üstün oldular*) (Xuanzang-Biogr, 64-66)’ cümlesinde *üstün* anlamına gelirken, ‘tirilmişke sizler negülüg ança **ked** k(orkar) sizler (*Benim dirilişimden siz niçin böyle korkarsınız*) (Suv., 5, 14-16)’ cümlesinde ise kendisinden önceki kelimenin anlamını kuvvetlendirmektedir (Eraslan, 2012: 293-294). Ele alınan yazıtta ise hem *sağlam*, *pek* anlamına gelebileceğini hem de kendisinden önceki **tuttum** kelimesinin anlamını kuvvetlendirebileceğini düşünüyoruz.

Vefat eden şahısların anısına dikilen yazıtlarda devleti yönettiklerinin, halkı idare ettiklerinin bir onur kaynağı olarak belirtilmesi yaygındır. Örneğin, Yenisey yazıtlarından E 45 Köceliig-Hovu yazıtında yazıt sahibi ‘kırk yıl el tuttum, bodun başladın, taş yağıg yağladım (*Kırk sene devleti yönettim, halkı idare ettim, dış düşmanlarla savaştım*)’ diye kırk sene devleti yönettiğini belirtmektedir (Kormuşın, 1997: 218-219; Useev, 2011: 497-498).

Sonuç:

Bar-Burgazı II yazıtını ‘k(e)d tut(tu)m’ şeklinde okuyup ‘(*Ben devleti sağlam yönettim*)’ diye tercüme edebiliriz. İçerik bakımından şunu söylemek mümkündür: Yönetimde bulunan ileri gelenlerden biri olduğu için de bu yazıtta yazıt sahibi ‘*devleti sağlam tuttum, yönettim*’ ifadesiyle kendisinin iyi bir yönetici olduğunu belirtmektedir. Bize göre bu yazıt 200 m kuzeyde yer alan Bar-Burgazı I yazıtı ile ilişkilidir. Son kelimeleri ‘küyde: kiş(i)ñe: (a)d(i)r(i)lt(ım)’ şeklinde okunan bu yazıt ile ele alınan Bar-Burgazı II yazıtı aynı şahıs adına dikilmiş olabilir. Bu şahıs Bar-Burgazı I yazıtında kimlerden ayrıldığını belirtmiş, Bar-Burgazı II yazıtında da devleti sağlam yönettiğini ifade etmiş olabilir.

Kaynaklar:

- ERASLAN, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara.
- KORMUŞIN, İ. V. (1997). *Tyurkskiye Eniseyskiye Epitafii: Teksti i İssledovaniya*. Moskova.
- KIZLASOV, İ. L. (2002). *Pamyatniki Runičeskoj Pis'mennosti Gornogo Altaya, I. bölüm*. Gorno-Altaysk.
- NADELYAYEV, V. M. vd. (1969). *Drevnetyurkskiy Slovar*. Leningrad.
- TIBIKOVA, L. N., NEVSKAYA, İ. A. ve ERDAL, M. (2012). *Katalog Drevnetyurkskih Runičeskih Pamyatnikov Gornogo Altaya*. Gorno-Altaysk.
- USEEV, N. (2011). *Yenisey Cazma Estelikleri I: Leksikası cana Tekstter (Yenisey Yazıtları I: Söz Varlığı ve Metinler)*. Bişkek: Kırgız Millî Bilimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü Yayınları.
- USER, H. Ş. (2009). *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları, Söz Varlığı İncelemesi*. Konya.